

Jožef Hlebš

Misleci in realni svet

IZBRANI FILOZOFSKI SPISI

Mohorjeva
Celovec

Misleci in realni svet

Jožef Hlebš

Jožef Hlebš

Misleci in realni svet

Izbrani filozofski spisi

Mohorjeva
Celovec

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

111.12
140.1

HLEBŠ, Jože

Misleci in realni svet : izbrani filozofski spisi / Jožef Hlebš. - 1. izd. -
Celovec : Mohorjeva, 2021

ISBN 978-3-7086-1128-0
COBISS.SI-ID 45875715

Jožef Hlebš: Misleci in realni svet. Izbrani filozofski spisi

Jezikovni pregled: Stanislav M. Maršič

Urednik: Hanzi Filipič

Oblikovanje ovitka: ilab crossmedia (fotografija Aristotelovega kipa:
istockphoto.com, PanosKarapanagiotis)

© 2021, Mohorjeva založba, Celovec–Ljubljana–Dunaj

Izdala, založila in tiskala Mohorjeva družba v Celovcu 2021
Za družbo: Franz Kelih in Karl Hren

1. izdaja, 2021

Naklada: 300 izvodov

Cena: 27,00 €

ISBN 978-3-7086-1128-0
www.mohorjeva.com

KAZALO

Uvodna beseda	7
Metafizika in „mišljenje biti“	17
Bistvo metafizike	19
Pojem biti v idealizmu	25
Heideggerjeva hermenevtika biti	33
Tradicionalna spoznavna metafizika	61
Zavest o realnem	61
Tomistična razlaga spoznavnega procesa	63
Metafizični realizem Jacquesa Maritaina	71
Maritain in Tomaž Akvinski	76
Integralni humanizem v luči personalnosti	83
Duhovna intuicija biti	89
Filozofija bivajočega in biti	94
Tomizem in eksistencializem	97
Bitje v naravoslovni znanosti in filozofiji	104
Filozofija umetnosti	114
„Hipotetični“ realizem Janeza Janžekoviča	125
Transcendentalistična pozicija spoznanja	128
Janžekovičev spoznavni horizont	136
<i>Razvidnost – temeljni kriterij vsega spoznanja</i>	136
<i>Spoznanje zunanjega sveta</i>	140
<i>Spoznavoslovje Janžekoviča in fenomenologija</i>	148
<i>Janžekovič in kritični realizem</i>	159
Zagovor realizma	163
Spoznanje resničnosti v „ontofilozofiji“ Ludvika Bartlja	173
Descartes in pot v idealizem	173
Fenomenologija	177
Predmetnostna teorija	179

Vebrov prodor v realni svet	182
Ontofilozofija Ludvika Bartlja	185
Kierkegaard, mislec krščanske eksistence	215
Sodobni filozofi o bistvu človeka	237
Bistvo človeka po Schelerju	243
Človek kot ek-sistenca pri Heideggerju	248
Haecker versus Heidegger	259
Mišljenje biti in konec filozofije	281
Apologija Heideggerja	281
Resnična filozofija je <i>philosophia perennis</i>	286
Princip eksistence in vprašanje biti (<i>Seinsfrage</i>)	290
Hermenevtika <i>Daseina</i> in biti	297
Skrivalnica razkrivanja	303
<i>Dasein in etika smrti</i>	305
Objektivnost in subjektivnost	310
Animal rationale	311
Človek kot ek-sistenca	313
Postavje in mit četverja	316
Fizika in svetovni nazor	321
Resničnost in svet fizike	321
Kvantna fizika in mit samoorganizacije	335
Evolucija versus evolucijska teorija	345

Uvodna beseda

Knjiga o „mislecih in realnem svetu“ vsebuje vrsto filozofskih spisov, ki obravnavajo temeljna metafizična in spoznavoslovna vprašanja. Prvo, kar je pomembno poudariti, je dejstvo, da filozofijo razumemo kot znanost, to je tisto dovršeno obliko spoznanja, ki v vsakem predmetnem področju nastopajoče probleme poskuša razložiti iz vzrokov. Odlika filozofije je predvsem v tem, da ne pozna nobene omejitve svojega predmeta, zato pravimo, da je njen predmet *resničnost kot celota*. Vse druge znanosti, najsi bodo naravoslovne ali duhoslovne, so omejene na določene predmete, kot svoje „materialne objekte“. Tako ima vsaka posamezna izkustvena veda metodično abstrakten način postopka, določeno metodo, ki zadeva t. i. *formalni objekt* raziskave.

Slehera znanost izhaja iz nekega sveta poznavanja in ima za predpostavko neki svet življenja in izkustva, ki se hrani iz različnih virov in mnogoterih interpretacij filozofskega, religioznega, umetniškega in popularno znanstvenega značaja. In v tem svetu življenjskega izkustva nam je vse, z nami samimi, dano na konkreten celosten način, to je kot celoten fenomen. Ne zaznavamo smisla prazna, gola dejstva, ampak vselej kot *nekaj*, nekaj *kot takšno ali tako ali drugače pomembno*.

Strokovno znanstveno vprašanje je označeno s tem, da danost kakega predmeta nevprašljivo predpostavlja in se ne trudi s celotno danostjo ali celotnim fenomenom kot takim, ampak vprašuje s parcialno-abstraktnega vidika in raziskuje v luči nekaj njegovih momentov. Fizika zanimajo predvsem določeni fizikalni fenomeni in njihova matematična obvladljivost. Tudi biologija je v toliko *eksaktna* – torej matematično obvladljiva –, kolikor je dostopna merljivosti. To pa so predvsem fizikalne in kemijske metode (v biokemiji, fiziologiji, molekularni genetiki), ki nikakor ne zajamejo celotnega fenomena

življenja. Pa tudi v psihologiji gre v glavnem za psihične fenomene, ne pa za dušo (psiho) kot nosilko le-teh. Predmet naravoslovja – sem prištevajo po novem tudi psihologijo – torej ni kratko malo dan pred nami, ampak je rezultat metodične redukcije.

Tako pa je že vnaprej določeno, kaj na danem predmetu lahko postane znanstveni „predmet“ in kaj ne ter kaj lahko velja za znanstveno izkustvo oz. znanstveno védenje. Na kratko rečeno: Znanstvenost moderne izkustvene znanosti je v prednosti metode pred izkustveno vsebino. Ne določa bitje vrste njenega védenja, ampak nasprotno, neki omejen pojem védenja določi, kaj naj velja kot bivajoče.

Znanstvenost moderne empirične znanosti je v prednosti metode pred izkustveno vsebino. Kljub temu pri tem ne gre za čisto svojevoljnost znanstvenika, ker so ravno *bitne poteze* resničnosti tisto, kar ga na neki način prisili, da uporabi razumske formulacije, ki niso odvisne od neposrednih pojavov, marveč temeljijo v svobodi človeškega duha. Na ta način znanost sicer vsebuje odnose do realne biti stvari, vendar ji je vseeno, ali po njej konstruirane eksplikativne bitnosti eksistirajo realno, neodvisno od spoznavajočega subjekta, ali pa so samo razumske tvorbe – *entia rationis*.

Drugače je to pri filozofiji, kjer *formalni predmet* ni določljiv, ker je filozofija naravnana na raziskavo vse resničnosti in se ne more zavezati samo določeni metodi. S tem bi namreč obravnavala samo delno področje resničnosti. Zato je filozofija „ne-empirična“ znanost, kajti le tako je mogoče izkustvo kot celoto tematizirati.

V prvi vrsti pomembno je, da v filozofiji ne vlada le tematičnost spoznanja, ki tematičnost predmeta postavlja v ozadje, ampak mora vladati popolno ravnotežje med spoznavno in predmetno tematiko. Zato je osnova in jedro vsake prave filozofije *metafizika* ali nauk o bivajočem kot bivajočem. Izhodišče metafizike ali *prve filozofije* – kot jo je označil *Aristotel* – je torej ontološka paradigma, strmenje nad resničnostjo, nad bivajočim in tvorba splošnih pojmov o tej resničnosti.

To miselno smer imenujemo tudi realizem, bolj konkretno *metafizični realizem*. Po besednem pomenu se pogosto postavlja nasproti *idealizmu*, to je stališču, po katerem ima prednost duhovno, ideja. Vendar velja to samo, če razumemo oba pojma v nekem določenem,

ožjem pomenu. Toda nekaj resničnega končno privzema vsak, pa četudi bo to sam lastni jaz (*solipsizem*). Celotni materialist, za katerega je realno samo materialno, pozna tudi t. i. „idealno“, ki kot tako ni materialno.

Stališče klasične metafizike je *ideo-realizem*, kjer relativnega nasprotja med subjektom in objektom ne enačimo z nasprotjem med duhom in bitjo, ampak bit (izvorno duhovna) zaobjema subjekt in objekt, tudi objekt, v katerem je bit omejena na materialno stopnjo biti. Realizem pomeni tudi realizem glede zunanjega sveta in je v nasprotju s t. i. akozmičnim idealizmom, ki telesni svet zanika, ter s fenomenalizmom, ki zanika spoznavnost zunanjega sveta. *Ideo-realizem* pa pomeni tudi jasno razlikovanje med bivajočim in bitjo, ki ju realiter ne moremo ločiti. Bivajoče obstaja le v toliko, kolikor ima bit: bivajoče je nošeno po biti, ki se razodeva skozi medij bivajočega. Zato je pri vsakem preučevanju bivajočega osnovni aksiom „zvestoba pojavu“. Šele ta je predpostavka za dojetje resničnosti, ki odgovarja pojavu. Naloga metafizike ali ontologije je preučevanje bivajočega glede na bit, ki je za pojavom kot njegova notranja bitna resnica.

Začetek filozofiranja je sicer izkustvo reda pojavov, toda z zrenjem intelekta v bistvo pojavov se nam razkriva tudi bit. To pa ni nobena redukcija resničnosti, sveta, na gole pojave (kot to počne *fenomenalizem*), niti goli opis pojavov v subjektivnem izkustvu (*subjektivizem*), ampak metoda racionalne intuicije, ki je osnova vseh velikih odkritij v filozofiji. Uporabljala sta jo na primer že *Platon* (v *Menonu*) in *Aristotel* (v *Organonu*), pa tudi *Descartesov* „*cogito ergo sum*“ je taka intuicija, ki utemeljuje ontološko realnost subjekta.

Resničnost pomeni *biti zase*, ne zgolj doživetje nečesa. Resničnost obstaja tudi takrat, ko ni doživeta. Duša eksistira, tudi ko ne misli. V realizmu je pojem bivajočega postavljen izrecno in zavestno. *Kant* je to dejstvo spregledal in za njim idealisti in fenomenisti. Zato pravi, da ni pojava brez pojavljajočega. Zanj je tudi „jaz“ samo pojav. Toda „pojav“ (*Erscheinung*) je tu le gola beseda, iz katere nič ne sledi. Mišljena je le vsebina doživetja ali vsebina izkustva.

Toda filozof, v izvornem pomenu besede, spoznava od jaza neodvisno resničnost in izhajajoč iz nje postavlja svoja vprašanja. To spo-

znavanje je vedno nujno pojmovno spoznanje, ki se v celoti posveča odnosu intelekta do predmeta in išče ujemanje intelekta s stvarnim stanjem. Kdor razume objektivno-predmetno obravnavo kot očitek filozofiji, je zgrešil njeno bistvo. Tudi subjekte filozofija, če hoče ostati filozofija, lahko spozna samo kot objekte. Prava filozofija se ne uresničuje v metaforah, v mediju poezije, temveč v *pojmih*. To pa ne pomeni, da je ujeta v nekakšen tradicionalni splet pojmov – da „koraka“ od pojma do pojma –, marveč da se neprestano sooča z resničnostjo, ki jo poskuša razumeti tudi od „znotraj“, vedno z novimi uvidi, in jo šele potem izrazi v pojmih.

Objektivno spoznanje (ne pa objektivizem) je meja, ki jo filozofija, če hoče ostati to, kar je, ne sme prekoračiti. Vsekakor pesništvo in mistika ne spadata v filozofijo, ampak na drugo področje mišljenja. Tisto novoplatoniško „zrenje“ mističnega „onkraj biti“, ki ga prakticirajo nekateri kristjani, ni filozofija, tudi ne krščanska filozofija. Jezik mistike je namreč paradoksalen, to ni pojmovni jezik. Mistika in filozofija govorita v različnih jezikih. Tudi teologija, ki se naslanja na filozofijo, je podrejena zakonu istovetnosti, mistika pa je paradoksalna. Že *Plotin* je učil, da Bogu ni mogoče pripisati niti pojma biti, da je Bog nadbitnost, in če je bit nekaj, potem je Bog „Nič“. Tudi med filozofijo in religijo obstaja bistvena razlika v tem, da se filozofija posveča odnosu subjekta do objekta, religija pa odnosu subjekta do subjekta. Razodetje Boga v Sv. pismu spada prvenstveno v religiozno območje, ki ni povezano s filozofskim spoznanjem. Teološke razlage pa slonijo vedno na neki filozofski poziciji. V mistiki se duh (duša) ne obrača k razodetemu Bogu, ampak k „apofatičnemu Bogu“, ki se ni razodel v zgodovini sveta in ki mu ne moremo pripisati niti podobe stvarnika. Pri tej vrsti „krščanskega“ mišljenja gre za neoplatonistične spekulacije o *Vse-Edinem* onstran bivajočnosti in biti. Neoplatonizem ne pozna stvarjenja, ampak samo emanacijo, izhajanje iz Enega. Tudi zgodnja krščanska filozofija se je v nekaterih pogledih inspirirala pri neoplatonizmu. Skupaj z religijo je tvorila nedeljivo celoto in je bila hkrati svetovni nazor. Nekaj podobnega poskušajo danes tudi nekateri teologi, ki mešajo religijo, pesništvo in mistiko, ter to podajajo, celo pod vplivom Heideggerjevega mišljenja biti oz. njegove „nihilistične mistike“, kot krščansko filozofijo. Tako naj bi neoplatonizem zamenjal tomizem, ker da je ta

preveč „racionalističen“. Heideggerjeva „filozofija“ pa je neki svetovni nazor z močno iracionalno tendenco.

Iracionalni moment v svetovnem nazoru pogosto navaja k mnenju, da se tudi filozofija v svoji notranji drži ne da utemeljiti zgolj racionalno. To mnenje pa je posledica enačenja racionalnega z racionalističnim, ki temelji na neki spoznavno-teoretični predpostavki. Poleg tega imamo tudi predznanstvene in predfilozofske nazore o svetu, ki se ne ujemajo z nasprotjem med iracionalnim in racionalnim, ker tudi predznanstveni svetovni nazor lahko gradi na jasnem, čeprav ne na strogo sistematičnem kritičnem mišljenju. Kritični značaj je odločilen za filozofijo in je podan s strogo ločitvijo razvidnih in nerazvidnih spoznanj. Monistični svetovni nazori, čeprav filozofsko utemeljeni, so pomanjkljivi ravno v omenjenih predpostavkah.

Toda v kakšnem smislu lahko govorimo o krščanski filozofiji? Predvsem to ni neka filozofija vere, kajti gotovost filozofije kot take temelji v celoti na izkustvu, razvidnosti uma in racionalnih dokazih, ki so za kristjana in nekristjana enaki. Filozofija v abstraktnem smislu, po svojem bistvu – tudi če se imenuje krščanska – ni odvisna od vere, ne glede svojega predmeta in ne glede svojih principov. V tem smislu je avtonomna znanost razuma. Toda filozofija kot univerzalna znanost zadeva celotno konkretno resničnost in kot taka mora biti vseskozi odprta za možnost eksistence transcendentne resničnosti, katere dejanskost ji potem v nekem uvidu, če ga upošteva, more podeliti novo notranjo razsežnost, ki je doslej sama iz sebe ni mogla odkriti, ki pa jo zdaj, ko je nanjo opozorjena, lahko iz sebe tematizira. Tako so tudi vsebine razodetja (osebnost Boga, stvarjenje sveta, osebna svoboda človeka) postale integralni del filozofije, ne da bi le-ta s tem prenehala biti filozofija. Tu pa je dejstvo, da narava krščanskega razodetja ne prenese nobenega *spoznavno-teoretičnega, metafizičnega ali moralnega relativizma, subjektivizma in imanentizma*, kar pomeni, da povezava med krščanstvom in določeno filozofijo ne more biti in tudi ni le zgodovinsko pogojena. Pri tem ne gre toliko za posamezne vidike – ki so morda celo vzeti iz krščanstva –, temveč za temeljno razliko v pojmovanju bistvenih resnic. Seveda so v okviru krščanstva – o čemer priča tudi zgodovina – možni različni filozofski tokovi. Toda odločilno je dejstvo, da se filozofi skladno držijo nekih temeljnih resnic, kot pa njihova na-

sprotja v utemeljevanju le teh. Nedvomno pa je, da aristotelsko-tomistična filozofija še najbolje utemeljuje metafiziko, ki je temeljna veda filozofije nasploh. Če pa je pravilno razumljena, ta filozofska usmeritev omogoča tudi nadaljnjo diferenciacijo spoznanj in boljšo izraznost z odkrivanjem novih razlik v okviru že spoznane resnice, odkrivanje novih vidikov na bivajočem itn.

Ko sem l. 2004 objavil knjigo „*Usodna misel*“, ki med drugim obravnava tudi Heideggerjevo misel, sem se srečal z očitkom, zakaj mora biti zgled krščanskega mišljenja Tomaž Akvinski, „ne pa tudi ‚eksistencialno‘ krščanstvo“. Prvič zato, ker obravnavam filozofska vprašanja in ne krščanski svetovni nazor kot celoto. In ker je filozofija, ki ji sledim *philosophia perennis* (vekotrajna filozofija). Ta pa vsebuje neki zaklad resnice (*corpus veritatis*), ki je v delih številnih filozofov že spoznavno usvojen pa tudi še naprej usvojljiv. *Philosophia perennis* je zato idealni pojem, ki si ga ne more povsem prisvajati nobena šola, še manj posamezni mislec, zato je *corpus veritatis* samo takrat pravilno razumljen, če vidimo tudi meje pojmov, ki tu nastopajo. Naloga filozofije, kot jo razumem, ni usvojitev resnice nasploh, ampak je treba vedeti, da filozofija ne more postavljati zahteve po spoznanju vseh področij resnice, ker obstaja tudi neko višje področje *večne resnice*, ki s samo filozofijo ni spoznavno. Zato filozofija ne more postavljati nebrzdanih odrešenjskih zahtev, pa naj gre za antične ali moderne avtorje. Pri tem je velika zasluga ravno *Tomaža Akvinskega*, da je izvedel metodično ločitev filozofije od teologije, kjer se filozofija naslanja na naravni razum.

V tej knjigi izbrane razprave obravnavajo pretežno metafizična in spoznavna vprašanja. *Jacques Maritain* je zapisal: „Filozof ni filozof, če ni metafizik.“ Ta osnovni „aksiom“ je tudi vodilo vseh razprav, objavljenih v knjigi. Tako razprava z naslovom „*Metafizika in mišljenje biti*“ obravnava vprašanje, kaj sploh je metafizika in v čem se razlikuje od „mišljenja biti“, ki ga je vpeljal nemški mislec *Heidegger* in ga postavil nasproti klasični metafiziki. Nekateri adeпти te t. i. „nove metafizike“ ali „fundamentalne ontologije“ so ga zaradi tega razglasili celo za „Aristotela 20. stoletja“, pri čemer so spregledali, da gre v bistvu za destrukcijo sleherne metafizike. Čeprav je Heidegger zavzel odločno stališče proti vsaki obliki metafizike, je njegova drža do nje izrazito razdvojena. Po eni strani poskuša osve-

tliti njeno nemoč, postaviti *vprašanje biti*, po drugi strani pa vendarle naravnost prizna, da je metafizika *conditio sine qua non*, da sploh lahko postane vprašljiva: zato tudi ni premagljiva (überwindbar), ampak samo prebolevna (verwindbar). Prebolevna v tem smislu, da je za mišljenje biti potreben neprestan napor, da bi jo oropali njene moči „obvladovanja“. Da bi lahko postavili vprašanje biti pa je in ostaja *vprašanje bistva* neizogiben predpogoj.

Heidegger, ki je od „*Biti in časa*“ naprej neprestano postavljal to vprašanje, se je tudi tematiziranju vprašanja Boga, ki se v metafiziki nujno postavlja, do konca življenja neizprosno zapiral. Neprestano je ponavljal, da je najprej treba v polni meri izkusiti resnico biti, tj. najprej mora biti rešeno vprašanje biti (Seinsfrage), šele potem je mogoče pomisliti na vprašanje o Bogu. Toda kot mu rešitev prvega problema – kar je splošno znano – do konca življenja ni uspela, tako je moralo izostati tudi tematiziranje drugega vprašanja. Še več, njegovo mišljenje biti je, kot je prikazano v posebni razpravi, pripeljalo do destrukcije same filozofije.

Mišljenje biti – kot poudarja sam – namreč ne pomeni spoznanje tega ali onega območja resničnosti, ne prinaša nobenih konkretnih življenjskih modrosti, ne rešuje svetovnih ugank in ne podeljuje moči za ravnanje. Bit je zanj postala eksistencialna šifra in ves interes je usmerjen na neko svetovno-nazorsko vprašanje, na katerega odgovor je usoda človeka. Dejansko je narobe tisto usodnostno neznanko *X* ali *Es* označevati kot bit (Sein) in eksistencialno mišljenje kot „novo metafiziko“. Tisti usodnostni „Sein“ (bit) prej spominja na neko moč v nezavednem (globinske psihologije), ki se skriva (verbirgt sich) in ne odgovarja nobenemu redu, ampak se nakazuje samo v vpraševanju po izrednem – kar naj bi bilo filozofiranje –, hkrati pa naj bi bil merodajen za vse. „Neutemeljenost“ tega „filozofiranja“, ki je subjektivizem, je v resnici nekakšen višek nemškega idealizma, pri katerem na koncu zmaga ideologija nad filozofijo.

Pomembno je tudi razlikovanje med *eksistencialnim mišljenjem* in *eksistencializmom*. Primer eksistencialnega misleca je na primer Sören Kierkegaard. Medtem ko je Heideggerjevo mišljenje *subjektivizem*, označuje Kierkegaarda, „subjektivnega“ misleca, neomajna odprtost za *objektivnost*. „Resnica“, ki jo odkriva v Kristusu, zanj ni kak izmenljiv pogled na bistvo človeka, ampak Resnica. Gre za neko

metafiziko človeka, katerega eksistenca je odprta za transcendenco. Kritika velja vsej moderni filozofiji od Descartesa do Hegla. Posebno Heglovemu abstraktnemu duhu in njegovemu panteističnemu sistemu, katerega idejo je Hegel prignal do skrajnosti.

Kot primer tomistične misli je obravnavan *Jacques Maritain*, gotovo eden največjih mislecev 20. stoletja. Njegov dosežek je nova, na nauku Tomaža Akvinskega sloneča utemeljitev filozofije. „*Filozof ni filozof, če ni metafizik*“, je njegova maksima. Pri tem je osnovno izhodišče *intuicija biti*, s katero se začne realistično filozofsko mišljenje. Opozoriti velja, da pri Maritainovem tomizmu ne gre za neko togo ponavljanje Tomaževega nauka, ampak za osnovno naravnost in duha realistične filozofije, ki temelji na metafizični in spoznavni misli, odprti za nova spoznanja in nadaljnjo diferenciacijo.

Izrecno je treba poudariti, da ne gre za noben neotomizem, torej za mišljenje, ki poskuša tomizem „posodobiti“ s tem, da ustvarja nemogoče sinteze Kanta, Tomaža, Hegla in v novejšem času Heideggerja, kot je primer pri teologu *Karlu Rahnerju*, ki je ustvaril neki eksistencialistični subjektivizem, v katerem je prišlo do idealistične izvotlitve realnega sveta. V tem mišljenju, kjer je duh pojmovan kot identičen z bitjo, postane materija samo moment duha, ki se omeji s tem, da vzpostavi materialni moment. V resnici pa materija ni niti omejujoč princip materialno bivajočega, niti moment omejenosti forme, življenja, duha, ampak ko-princip forme oz. duha.

Na taki osnovi, kot jo zagovarja ta vrsta mišljenja – tudi Heideggerjeva filozofija –, pa ni mogoča nobena filozofija narave. In tu je med drugim zasluga Maritaina, da je s svojo metafiziko položil temelj za filozofijo narave, ki ima izreden pomen ravno kot posredovalka med naravoslovjem in metafiziko. Tam kjer izgine filozofija narave, posledično izgine tudi metafizika, kar je danes splošen problem tudi številnih teoloških šol. Maritain, ki je študiral tudi biologijo pri *Hansu Drieschu*, je ravno njegovo *Filozofijo organskega* vzel za nastavek nove filozofije narave, nedvomno enega najpomembnejših področij filozofije. O Drieschevem aristotelizmu sicer razpravljam v delih, ki obravnavajo filozofske probleme življenja.

Pri obravnavi filozofije *Janeza Janžekoviča*, pri katerem sem se seznanil z osnovami šolske oblike tomizma, je v knjigi podano njegovo spoznavoslovje. Razlog te izbire je v tem, da je Janžekovič

sicer predaval o tomistični filozofiji, sam pa ni bil tomist v pravem pomenu besede. Čeprav je pri Maritainu opravil lektorat iz filozofije, se z njegovo mislijo ni dosti ukvarjal, ampak je razvil svoj nauk o spoznanju, ki je sicer novosholastičen, morda novotomističen, nikakor pa ga ne moremo označiti za tomizem v smislu Maritaina, ki se naslanja na genuino misel Tomaža Akvinskega. Janžekovičevo spoznavoslovje sem nekoč poimenoval kot *hipotetični realizem*, in to ne nazadnje zaradi transcendentalistične naravnosti, ki je značilna tudi za Janžekoviču najljubšega misleca *Blondela*, kateremu je posvetil celo knjigo.

Drug slovenski krščanski mislec je *Ludvik Bartelj*, ki izhaja iz šole Franceta Vebra, vendar je ob misli Aleša Ušeničnika razvil svoj realizem, ki ga je poimenoval „ontofilozofija“. Spis o *fiziki in svetovnem nazoru* pa je kritična obravnava, kako brez posredništva ontologije iz same naravoslovne znanosti ni mogoče utemeljiti nekega svetovnega nazora.

Metafizika in „mišljenje biti“

Filozofsko spoznanje je najvišja oblika naravnega spoznanja in zato najbolj klasično, izrecno in sistematično duhovno praobnašanje človeka. Nobeno drugo sistematično-teoretično spoznanje ni tako globoko zakoreninjeno v bistvu človeka kot ravno filozofsko spoznanje. Potreba po globljem dojetanju resničnosti je utemeljena v sami metafizični, to je ontološki naravnosti duha, ne nazadnje v njegovi pranaravnosti k Bogu, izvoru in temelju vsega bivajočega in vse resnice. Ta naravnost je lastna vsakemu razumnemu človeku, pa naj bo še tako nezavedna ali zakrita, čeprav je jasno, da je izrazita nadarjenost resnično samostojnega filozofskega mišljenja dana le nekaterim redkim posameznikom.

Mnoga vprašanja so v naivnem mišljenju prisotna, še preden jih duh izrecno izpostavi. Človekovo bivanje v svetu gre vedno preko sebe, in to velja še posebej za držo, ki jo imenujemo *odgovornost*. Ta izraz v svoji neposrednosti pomeni stisko osebe, saj nujno zadeva njeno eksistenco. V tej zvezi nastopa prapojav, ki ga imenujemo *vest*. Tako vest kot odgovornost sta na psihološko-imanentni ravni nerešljiva problema. Šele ko ju prenesemo na ontološko raven, prenehata biti problem; tam sta kot prapojava lastna človekovi naravi, sta kot glavna atributa, ki že izvorno pripadata njegovi eksistenci. Podobno velja za vprašanje o absolutni resničnosti, ki jo v jeziku religije imenujemo Bog. *Odgovornost, vest in vprašanje Boga* so pred vsako refleksijo že navzoči v duhu človeka. Ta vprašanja so neodvisna od religiozne ali nereligiozne pozicije, neodvisna od filozofije ali katerekoli druge znanosti.

Potreba po globljem dojetanju resničnosti je v jedru namreč temeljna oblika „naravnega“ hrepenenja človeka po Bogu, *absolutni biti*. Zato je filozofsko mišljenje – če ga razumemo kot ljubezen do modrosti – življenju samemu mnogo bližje kot katerokoli drugo

znanstveno mišljenje. Filozof mora, če hoče biti pravi iskalec resnice, ostati vedno v tesnem eksistencialnem stiku z vsem bivajočim. Zato je filozofsko spoznanje prototip slehernega spoznanja, je bolj neposredno nadaljevanje ter izpolnitev najvišje oblike „naravnega“ spoznanja kot vse druge oblike znanstvenega prizadevanja, ker je najgloblje povezano s pravim duhovnim življenjem osebe. To pomeni, da se navezuje na „zdrav človeški razum“, to je na tisto doje-manje sveta, ki nam je dano v živem organskem dotiku z njim. V tem smislu je naloga filozofije, ki je lahko samo *realizem*, zgraditev duhovnega kozmosa, ki odlikava objektivno resničnost. Res so vprašanja filozofije bolj splošne narave, vendar imajo za človeka in njegovo življenjsko naravnost globlji pomen. *Spoznavoslovje*, ki preučuje gotovost spoznanja, *metafizika*, ki preučuje osnovne oblike vsega, kar biva, in logika, ki nam podaja osnovne resnice, so filozofske vede, ki s svojimi vprašanji in iskanji zadevajo konstitutivne temelje duhovnega kozmosa človeka in s tem vse njegove kulture.

Pri tem je posebej pomembno, da filozofija, če to res je, ne pozna takega kontinuiranega razvoja kot na primer pozitivne znanosti, marveč doživlja viške in padce, podobno kot nastajajo in preminevajo tudi kulture. Seveda to ne pomeni, da je resnica nekaj relativnega, marveč, da so obdobja, ko se pravilen odnos do resnice izgubi. Tega je poln posebno naš čas z izrazito modnimi miselnimi nazori, ki nastajajo kot razne „filozofije“.

Bistvo metafizike

Po klasičnem pojmovanju je jedro vsake prave filozofije *metafizika*, ki jo je kot znanost utemeljil *Aristotel*. Pri njem je označena kot „*prote philosophia*“, saj postavlja vprašanje resničnosti, in sicer najsplošnejše vprašanje, ki je sploh možno, vprašanje po bivajočem samem na sebi, kaj bivajoče je in kaj o njem sploh lahko povemo. Ta *prote philosophia* (izraz „metafizika“ je vpeljal *Andronikos z Rodosa*, ko je urejal Aristotelove spise, ki pridejo za fiziko) stremi za odkritjem prvih počel oz. vzrokov (*ta prota kai aitia*) vsega bivajočega. Aristotel to vedo tudi smiselno imenuje *theologike*. Po vsebinskih vidikih namreč delimo metafiziko na ontologijo, ki je nauk o bivajočem kot takem, in na naravno teologijo, ki je filozofski nauk o Bogu, pravzroku vsega bivajočega in vse biti.

Metafizika, ki jo je utemeljil *Aristotel*, je dosegla vrhunec razvoja v obdobju visoke sholastike, v kateri je nedvomno največji mislec in najtreznejši filozof *Tomaž Akvinski*. Izhajajoč iz aristotelske metafizike je formuliral dvoje temeljnih pojmov: „svet“ in „Bog“. Bil je prvi, ki je izvedel metodično ločitev filozofije od teologije; poleg znanosti o razodetju je napravil prostor za naravno znanost o stvareh sveta. Filozofija kot znanost naravnega uma, dobiva svoje utemeljitve in dokazne osnove iz bistev stvari in njihovih vzrokov. Hkrati je Tomažu uspelo integrirati Boga kot pravega stvarnika v filozofijo, kar pomeni, da Bog ni le aktualizator neke potencialno dane resničnosti, s katero bi bil v nujni dialektični povezavi – kar je značilno za neoplatonistično razumevanje „stvarjenja“ –, temveč je stvarnik v pravem pomenu besede, saj iz nič prikličje stvarstvo, ki v celoti izhaja iz njegove ustvarjalne moči. To novo pojmovanje utemeljuje tudi relativno samostojnost sveta in pomeni zavrnitev sleherne oblike panteizma.

Če nimamo v mislih razlikovanja po vsebinskih vidikih, lahko splošno ontologijo označimo tudi kot splošno metafiziko. Sicer se vse znanosti ukvarjajo z bivajočim, ampak zadevajo vsakokrat le določeno omejeno področje bivajočega, v odvisnosti od metode, ki jo uporabljajo. *Ontologija* ali metafizika pa preučuje resničnost v njenem osnovnem bistvu in v njenih bitnih globinah. Ne gre torej za

bivajoče, kot za neko posebno bivajoče, marveč za kritično zrenje bivajočega kot bivajočega z najsplošnejših vidikov: za vprašanja *od kod, čemu in kam*, ter za njegove *v biti zajete lastnosti*.

Ontologija kot splošna znanost nastopa z razlikovanjem med bivajočim in bitjo, ki se ne da ločiti med seboj, kajti bivajoče je nošeno po njemu imanentni biti in bit se izraža preko bivajočega. Ker ima ontologija za predmet samo najsplošnejša določila bivajočega kot takega, sledi iz tega, da se iz nje ne morejo izvajati posamezne znanosti in njihovi dosežki. To je na primer poskušal nemški filozof *Hegel*. Vsebinska določila pojmov, kot so na primer življenje, gibanje, prostor, čas itn., niso izvedljiva iz pojma bivajočega in s tem tudi ne iz tistih znanosti, ki se s temi problemi ukvarjajo. Zato ima vsaka realna znanost svoj lasten formalni predmet, svoja lastna načela in metode. Formalni predmet je namreč tisto, kar izpostavlja specifično bistvo vsake znanosti.

Ontologija pa je po svojem predmetu – bivajočem kot bivajočem – najsplošnejša in najtemeljnejša znanost, zato so tudi vse posebne znanosti v svojih osnovah zavezane tistim temeljnemu načelom, ki jih je izdelala ontologija. Dejansko vse znanosti uporabljajo tudi metafizične pojme, in sicer vedno, ko se ukvarjajo z veljavnostjo svojih aksiomov (matematika) ali pojmov, kot so „resničnost“, „enotnost“ (naravoslovje), „lepota“ (kulturne znanosti), „nравnost“ (etika) itn.

Izhodišče spoznanja v ontologiji/metafiziki je bivajoče kot tako. To imenujemo *materialni predmet* ontologije. Prvi objekt intelekta je torej bivajoče (bitje) in ne bit. Šele preko bivajočega lahko spoznamo, kakšno bit ima obravnavano bitje. Zato jasno razlikujemo bit in bistvo. Izhajajoč iz bivajočega, ki nam je neposredno dano, postavlja tradicionalna ontologija vprašanje po vzrokih stvari, po čem so, kar so. Bit je torej *formalni predmet* klasične ontologije. Ko postavimo vprašanje po vzrokih biti stvari, nas to končno pripelje do same biti, ki transcendirata vse bivajoče. Takšen pomen biti je v absolutnem smislu prvi vzrok. Samo področje bivajočega nas vodi do biti, kajti po naravi so nam dana samo bitja in ne bit. Zato nam le bitja dajo pojasnilo o biti, od katere, po kateri in v kateri so določena. Stvar, ki jo presojava, je postavljena v odnos do biti same. Ontologiji gre torej za ta moment biti same, ker ta bit je resnično jedro in pra-manifestacija vsega bivajočega. V tem jedru se razodeva

smisel biti same, ki ni omejena, marveč ima v vsaki delni eksistenci svoje korenine.

Posamezno bitje ne izčrpa polnosti biti, ampak jo *ima* v omejenem smislu svoje posebnosti oz. vrstnosti. V prigradnem ali končnem bitju (bivajočem) je vedno le en del tega uresničen kar imenujemo bit, in sicer vsakokrat na individualen način. Bitje participira na biti, zato je *ontološka diferenca* med bivajočim in bitjo lahko smiselno razumljena samo kot participacija. Vse, čemur kakorkoli pripada bit, je spoznano kot bitje oz. bivajoče. Brez bitja (*ens*) ni ne spoznanja in ne znanosti. Vse bivajoče dojemamo kot bivajoče tega ali onega reda in kot konstituirano s pridanimi razlikami. *Tomaž Akvinski* pravi: „To, kar intelekt kot najbolj poznano najprej dojamemo in na kar vse pojmovano nanaša, je bitje (*ens*).“¹ Poleg ontološke utemeljitve je pojem bitja tudi psihološko utemeljen, ker je kot prvi spoznaven, in sicer pri vsakem miselnem aktu. Vse druge oblike in natančnejša določila bivajočega so spoznana le, če so bivajoča. V našem spoznanju le tako napredujemo – od najnepopolnejše ideje nečesa, k vedno popolnejšem spoznanju –, da pridevamo bivajočemu vedno nova določila, raziskana na osnovi dane resničnosti. Pojem bivajočega je *transcendenten* pojem, to pomeni, da je izrekljiv o vsem, kar kakorkoli že je. Zato se ne da opredeliti kategorialno (presega vse kategorije), lahko ga le osvetlimo: bitje je konkretni nekaj, ki mu pripada bit. S tem je vse povedano. Bit srečamo le v bivajočem (bitju), v katerem je udejanjena. Ker pa bit sama ni pojav, ki bi bil neposredno dan, zato tudi bit ni tisto, po čemer najprej vprašujemo. To pa nadalje pomeni, da je *predmet ontologije* lahko samo bitje (on) oz. bivajoče kot tako. Ker je prvi objekt intelekta vedno bivajoče in ne bit, lahko samo preko bivajočega spoznamo bit.

Transcendentnost pojma bitja pomeni, da presega (transcendira) vsa posebna področja bivajočega: resnično in možno bitje, bistvo (tako-bit) in tu-bit (eksistenco), neustvarjeno in ustvarjeno bitje, kategorije in njim podrejena generična (rodovna) in specifična (vrstna) določila (ki bitje omejujejo na čisto določeno področje) in celo zgolj mišljene stvari (ki imajo bit le kot predmet mišljenja). Ker je pojem bitja transcendenten, vključuje tudi Boga, čeprav je Bog čista, po-

¹ Tomaž Akvinski, *De veritate* 2. 1, a. 1.